

Ольга Наумова,

суддя Жовтневого районного суду

м. Дніпро

УДК 343.43

Окремі аспекти регламентації кримінальної відповідальності за торгівлю людьми (ст. 149 КК України)

Торгівля людьми як нормах національного права, так і в ратифікованих Україною міжнародних договорах визнається одним із найнебезпечніших суспільно небезпечних посягань щодо права на свободу. Вимоги міжнародних нормативно-правових актів щодо критеріїв криміналізації цього явища є багатоаспектними як в частині визнання злочинними діянь, що полягають не лише в торгівлі людьми, а й укладенні будь-яких інших угод, об'єктом яких є людина, так і врахування ознак, що обтяжують відповідальність за вчинення такого злочину.

Кримінально-правову захист свободи особи в аспекті заборони торгівлі людьми встановлено у ст. 149 Особливої частини КК України. Зазначена стаття Особливої частини КК України з часу прийняття КК 2001 року передбачала обов'язкову ознаку у вигляді переміщення людини через державний кордон, а у 2006 року ст. 149 КК України була викладена у новій редакції, згідно якої було враховано більшість між-

народних зобов'язань держави у сфері криміналізації діянь, що полягають у торгівлі людьми. Зазначимо, що у 2016 році на ст. 149 КК України поширено можливість застосування кримінально-правового інституту спеціальної конфіскації як виду заходу кримінально-правового характеру, що безумовно підвищує ефективність кримінально-правової протидії торгівлі людьми.

Питання щодо дослідження проблем регламентації кримінальної відповідальності за ст. 149 КК України були предметом дослідження багатьох науковців, серед яких можна виділити наукові праці таких вчених-криміналістів як Ю. В. Баулін, О. М. Броневицька, О. О. Володіна, Н. О. Гуторова, В. О. Навроцький, Д. О. Негодченко, А. М. Орлеан, А. С. Політова, О. В. Пустова, В. Я. Тацій, В. П. Тихий та інші. Водночас у кримінально-правовій регламентації відповідальності за ст. 149 КК України залишаються недоліки та прогалини, що зумовлюють необхідність та доцільність дос-

лідження подальших шляхів удосконалення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми.

Враховуючи наведене, метою цієї статті є дослідження способів удосконалення регламентації кримінальної відповідальності за торгівлю людьми.

Перш за все варто зазначити, що за даними судової статистики за останні чотири роки у 2013 році за ч. 1 ст. 149 КК України засуджено 4 особи, за ч. 2 ст. 149 КК України 36 осіб, за ч. 3 цієї статті – 25 осіб. У 2014 році: 3, 30 та 3 відповідно; у 2015 році: за ч. 1 ст. 149 КК України – 2 засуджених, за ч. 2 ст. 149 КК України – 22, за ч. 3 ст. 149 КК України – 8. У 2016 році показники склали: за ч. 1 ст. 149 КК України – 1, за ч. 2 ст. 149 КК України – 21, за ч. 3 ст. 149 КК України – 4 [1]. При цьому варто зазначити, що за останні чотири роки у судовій практиці не було випадків постановлення виправдувальних вироків за ст. 149 КК України.

Згідно диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України відповідальність настає за торгівлю людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи. Таке визначення поняття торгівлі людьми та інших видів незаконної угоди, об'єктом якої є людина сформульовано законодавцем з урахуванням вимог міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України. Разом із тим, аналіз визначення поняття «торгівля людьми» у міжнародних договорах вказує на окремі недоліки в проведеній імплементації цього поняття у ст. 149 КК України. Так, у ст. 4 Конвенції Ради Європи «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми» від 16 травня 2005 року, що ратифікована Україною у 2010 році [2] поняття «торгівля людьми» означає найм, перевезення, передачу, приховування або

одержання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, для експлуатації. Експлуатація включає в себе, принаймні, експлуатацію проституції інших осіб чи інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство чи подібну до рабства практику, поневолення або вилучення органів [3]. Аналогічне визначення поняття «торгівля людьми» наведене також у п. «а» ст. 3 Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності [4].

Порівняння вказаних визначень цього поняття надає можливість зробити висновок про окремі термінологічні неузгодженості, зокрема у диспозиції ст. 149 КК України відсутня вказівка на такі альтернативні суспільно небезпечні діяння як насильницьке викрадення або ж надання чи отримання плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою на незаконну угоду, об'єктом якої є людина. Вважаємо, що такі прогалини у визначенні поняття «торгівля людьми» необхідно усунути шляхом внесення доповнень до ч. 1 ст. 149 КК України.

Визначення поняття «торгівля людьми» на національному рівні надається у ст. 1 Закону України від 20.09.2011 року № 3739-VI «Про протидію торгівлі людьми» [5]. Зокрема, торгівля людьми – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильст-

ва, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до КК України визнаються злочинами. Таким чином, зазначений законодавчий акт поряд із визначенням відповідного поняття відсилає до ст. 149 КК України для з'ясування поняття «торгівля людьми». При цьому, на нашу думку поняття «торгівля людьми» як у ст. 149 КК України, так і у ст. 1 Закону України від 20.09.2011 року № 3739-VI «Про протидію торгівлі людьми» повинні мати однаковий зміст та відповідно однозначно тлумачитися у правозастосовній практиці.

У контексті термінологічної відповідності поняття «торгівля людьми» у національному та міжнародному праві зазначимо, що вказівка у диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України на альтернативне діяння у вигляді торгівлі людьми поряд з діянням у виді іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, є зайвою, оскільки сама по собі торгівля людьми є незаконною угодою у різних проявах відповідного суспільно небезпечного діяння.

У юридичній літературі уже зверталась увага на такі термінологічні проблеми визначення поняття «торгівля людьми». Зокрема, Д. О. Негодченко вважає, що у диспозиції ст. 149 КК України необхідно замість словосполучення «торгівля людьми» використати словосполучення «купівля-продаж людини», оскільки останнє більш повно відображає ознаки досліджуваного діяння і сприяє однозначному тлумаченню закону [6]. Вчена дійшла такого висновку виходячи із порівняльного аналізу законодавства про кримінальну відповідальність зарубіжних держав. Ми підтримуємо зазначену пропозицію з окремими застереженнями виходячи із наступного. Так, термін «купівля-продаж» не лише більш конкретно визначає поняття «торгівля людьми», а й сприяє єдності застосування ст. 149 КК України щодо усіх осіб, які вчиняють відповідний злочин, оскільки враховуючи

специфіку «об'єкта» торгівлі, а саме – жертву торгівлі людьми можемо констатувати, що жодних сумнівів у особи, яка, наприклад, здійснює купівлю людини щодо можливої законності таких дій бути не може. Тому в усіх випадках за наявності продавця та покупця обоє з них мають визнаватися суб'єктами злочину, передбаченого ст. 149 КК України. Проте наголосимо, що визначення торгівлі людьми як незаконної угоди будь-якого виду надасть можливість усунути термінологічні неузгодженості визначення цього поняття як з міжнародними договорами, так і з відповідним національним законодавством.

Таким чином, вважаємо, що у контексті законодавчого визначення поняття «торгівля людьми», вміщеного у диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України мають бути усунуті термінологічні розбіжності із нормами міжнародних договорів, що сприятиме єдності судової практики щодо кваліфікації як торгівлі людьми випадків вчинення насильницького викрадення або ж надання чи отримання плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою на незаконну угоду, об'єктом якої є людина.

У п. d) ст. 24 Конвенції Ради Європи «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми» від 16 травня 2005 року (обтяжуючі обставини) встановлено зобов'язання кожній стороні, тобто державі-учасниці цієї Конвенції забезпечити визнання обтяжуючою обставиною вчинення злочину, що полягає у торгівлі людьми у такій форм співучасті як злочинна організація. Частково такі вимоги імплементовано у ч. 3 ст. 149 КК України, в якій однією із особливо кваліфікуючих ознак визначено вчинення злочину, що полягає у торгівлі людьми або іншій незаконній угоді щодо людини, організованою групою.

Водночас на нашу думку у ст. 149 КК України не в повній мірі враховано суспільну небезпеку вчи-

нення торгівлі людьми в організованих формах співучасті. Слід зазначити, що у ст. 2 Конвенції Конвенції Ради Європи «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми» розмежовано види торгівлі людьми та зазначається окремо про сферу її застосування щодо торгівлі людьми як на національному, так і на транснаціональному рівнях. За визначенням А. С. Політової: «під торгівлею людьми слід розуміти дії, спрямовані на обмеження свободи людини шляхом її продажу, вчинення іншої незаконної угоди щодо неї, пов'язаної з незаконним заволодінням чи передачею з метою експлуатації на території України чи за її межами» [7]. Таким чином, окремо виділяється вид торгівлі людьми, що передбачає експлуатацію людини на території іншої держави з переміщенням через державний кордон України.

Вчені О. В. Александренко та Н. О. Веселовська зазначають: «торгівля людьми не має меж, вона як міжнародний тероризм ставиться в розряд таких трансконтинентальних злочинів як контрабанда зброєю або незаконний обіг наркотичних та психотропних речовин. Україна на арені торгівлі людьми виступає одночасно і як країна призначення (з країн СНД та Азії), і як країна походження і транзиту (до Західної Європи, США, Японії, Австралії, Ізраїлю й ін.)» [8]. Крім того, в оцінці загрози організованої злочинності в Україні за 2015 рік наголошено, що: «торгівля людьми, що здійснюється на транснаціональному рівні, є формою нелегальної міграції із вищим ступенем криміналізації» [9].

Таким чином, оцінюючи стан поширеності торгівлі людьми як науковці, так і представники міжнародних організацій відзначають необхідність удосконалення засобів протидії торгівлі людьми як злочину транснаціонального характеру. Натомість у ст. 149 КК України не відображено особливостей притягнення до кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, що здійснюється шляхом

переправлення жертви торгівлі людьми через державний кордон. З цього приводу, А. М. Орлеан зазначає, що: «у разі якщо торгівля людьми пов'язана з організацією їх незаконного переправлення через державний кордон України, керівництвом такими діями або сприянням їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів чи усуненням перешкод, наявна сукупність злочинів, передбачених ст.ст. 149 та 332 КК. Необхідність додаткової кваліфікації зумовлена тим, що чинна редакція ст. 149 КК не охоплює незаконне переміщення людини через державний кордон України» [10].

Варто зазначити, що у п. б) ч. 2 ст. 16 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 року визначено, що сторони домовилися щодо спільного запровадження ефективної та превентивної політики щодо боротьби з торгівлею людьми, у тому числі щодо методів боротьби з організованими злочинними групами, що здійснюють незаконне переправлення нелегальних мігрантів через державний кордон та торгівлю людьми, а також захисту жертв таких злочинів [11].

Отже, виконання зобов'язань щодо асоціації з Європейським Союзом вимагає пошуку ефективних кримінально-правових засобів протидії торгівлі людьми, що має транснаціональний характер. Звергає увагу та обставина, що у диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України до внесення змін у 2006 році передача жертви торгівлі людьми через державний кордон виступала обов'язковою ознакою складу такого злочину, що унеможливило притягнення до кримінальної відповідальності за торгівлю людьми всередині держави і було однією із причин внесення змін до цієї статті Особливої частини КК України. Водночас, вважаємо, що відсутність обтяження кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, що має

транснаціональний характер у чинній редакції ст. 149 КК України не надає можливість забезпечити ефективну кримінально-правову протидію таким злочинам.

Відповідно до визначення поняття злочину, що носить транснаціональний характер, визначення якого надано у ст. 3 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, таким злочином визнається злочин, якщо: а) він вчинений у більш ніж одній державі; б) він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; с) він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; або) він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі [12].

Випадки торгівлі людьми, що передбачають переправлення жертви злочину через державний кордон можуть бути віднесені до видів злочину, що носить транснаціональний характер за п. с) ст. 3 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності як такі, що вчинені в одній державі, але істотні наслідки його вчинення (фактична експлуатація жертви торгівлі людьми) має місце в іншій державі. Щодо вчинення злочину за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі, тобто учасниками транснаціональної організації, вважаємо такий вид торгівлі людьми одним із найбільш поширених на сьогодні в Україні. Удосконалення протидії торгівлі людьми такими організованими групами визначено як завдання в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Таким чином, торгівлю людьми, що передбачає переправлення жертви злочину через державний кордон України слід віднести за міжнародним правом до злочину, що носить транснаціональний характер. Тому,

за наявності ознак співучасті у вчиненні злочину, передбаченого ст. 149 КК України, зазначений вид співучасті має ознаки транснаціональної організації. Варто погодитися із позицією О. О. Житного, який щодо кваліфікації дій учасниками транснаціональної організації зазначає, що «вчинення злочину такою спільнотою може бути передбачене в положеннях Особливої частини КК як кваліфікуюча ознака деяких умисних злочинів, для вчинення яких типовим стає виконання злочину на території кількох держав, а також як загальна обставина, яка обтяжує покарання уст. 67 КК» [13].

В Особливій частині КК України такий різновид співучасті визначено у ч. 5 ст. 143 КК України, а саме участь у транснаціональних організаціях, які займаються вилученням у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації. Варто зазначити, що вилучення органів є ознакою торгівлі людьми відповідно до визначення цього поняття у ст. 4 Конвенції Ради Європи «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми» від. Отже, доповнення ч. 3 ст. 149 КК особливо кваліфікуючою ознакою щодо відповідальності за участь у транснаціональній організації, яка здійснює торгівлю людьми надасть можливість підвищити ефективність протидії цьому явищу. Додатковим аргументом на користь такого законодавчого рішення необхідно зазначити можливість притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 149 КК України осіб, які беруть участь у таких транснаціональних організаціях та сприяють торгівлі людьми шляхом підготовки проїзного документа або документа, що посвідчує особу (жертви торгівлі людьми); придбання або надання такого документа, що забезпечує в законному або ж незаконному порядку перетин державного кордону жертвою торгівлі людьми. На нашу думку, такі дії саме з метою сприяння торгівлі людьми повинні бути враховані у ст. 149 КК України, і можуть

бути кваліфіковані як участь у транснаціональній організації, яка здійснює торгівлю людьми, що також узгоджується із вимогами ст. 20 Конвенції Ради Європи «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми».

Враховуючи наведене, зазначимо, що визначення поняття «торгівля людьми» у диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України не охоплює усіх відповідного поняття, які мають бути криміналізовані на виконання міжнародних зобов'язань, зокрема не визначено такі форми торгівлі людьми як насильницького викрадення або ж надання чи отримання плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою на незаконну угоду, об'єктом якої є людина.

У зв'язку із ратифікацією Верховною Радою України у 2014 році

Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони існують додаткові зобов'язання щодо криміналізації суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із вчиненням торгівлі людьми, що передбачає переміщення людини через державний кордон та врахування уст. 149 КК України транснаціонального характеру такого злочину. На нашу думку, доцільним видається доповнити ч. 3 ст. 149 КК України особливо кваліфікуючою ознакою щодо відповідальності за участь у транснаціональній організації, яка здійснює торгівлю людьми.

Список використаних джерел

1. *Офіційний веб-портал «Судова влада України»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka – Заголовок з екрана.
2. *Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Закон України від 21.09.2010 року № 2530-VI* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2530-17>. – Заголовок з екрана.
3. *Конвенція Ради Європи 2005 року про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 року* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_858. – Заголовок з екрану.
4. *Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності / прийнятий Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 року* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_791. – Заголовок з екрану.
5. *Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст.173.*
6. *Негодченко Д. О.* Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми в Україні та інших країнах: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Д. О. Негодченко. – Харків, 2011. – 20 с.
7. *Політова А. С.* Практика притягнення до кримінальної відповідальності за статтею 149 КК та шляхи підвищення її ефективності / А.С. Політова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 312.
8. *Александренко О. В.* Актуальні питання протидії торгівлі людьми в Україні / Александренко О. В., Веселовська Н. О. // Молодий вчений. – 2014. – № 9 (12). – С. 84–86.

9. *Оцінка* загрози організованої злочинності в Україні за 2015 рік (СОСТА/Україна- 2015) / І. М. Гриненко, Д. М. Прокоф'єва-Янчиленко, Б. В. Сокурт. – К. : ВАІТЕ, 2015. – С. 28.

10. *Орлеан А. М.* Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці: науково-практичний посібник / А. М. Орлеан, О. В. Пустова. – К.: Фенікс, 2013. – С. 48.

11. *Угода* про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 черв. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_UkraineEU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_UkraineEU_Association_Agreement_(body).pdf) – Заголовок з екрана.

12. *Конвенція* ООН проти транснаціональної організованої злочинності: Резолюція № 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листоп. 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_789/page – Заголовок з екрана.

13. *Житний О. О.* Кримінальне право України у міжнародно-правовому вимірі: порівняльний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Житний. – Харків. – 2013. – С. 24.

Наумова О. С. Окремі аспекти регламентації кримінальної відповідальності за торгівлю людьми (ст. 149 КК України)

У статті досліджено питання удосконалення регламентації кримінальної відповідальності за торгівлю людьми (ст. 149 КК України). За результатами аналіз національного законодавства у сфері протидії торгівлі людьми та вимог міжнародних договорів запропоновано удосконалити поняття «торгівля людьми» у диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України. З метою забезпечення ефективної кримінально-правової протидії випадкам вчинення торгівлі людьми, що підпадають під ознаки злочину, що має транснаціональний характер зроблено висновок щодо необхідності доповнення ст. 149 КК України особливо кваліфікуючою ознакою торгівлі людьми, а саме участь у транснаціональній організації, що здійснює торгівлю людьми.

Ключові слова: право на свободу; торгівля людьми; кримінально-правова кваліфікація; жертва злочину, потерпілий, експлуатація.

Наумова О. С. Отдельные аспекты регламентации уголовной ответственности по торговле людьми (ст. 149 УК Украины)

В статье исследованы вопросы совершенствования регламентации уголовной ответственности за торговлю людьми (ст. 149 УК Украины). По результатам анализ национального законодательства в сфере противодействия торговле людьми и требований международных договоров предложено усовершенствовать понятие «торговля людьми» в диспозиции ч. 1 ст. 149 УК Украины. С целью обеспечения эффективного уголовно-правового противодействия случаев совершения торговли людьми, подпадающих под признаки преступления, которое имеет транснациональный характер, сделан вывод о необходимости дополнения ст. 149 УК Украины особо квалифицирующим признаком торговли людьми, а именно участие в транснациональной организации, осуществляющей торговлю людьми.

Ключевые слова: право на свободу, торговля людьми, уголовно-правовая квалификация; жертва преступления, потерпевший, эксплуатация.

Naumova O. Some aspects of the regulation of criminal liability for trafficking (Art. 149 of the Criminal Code of Ukraine)

This article explores the improvement of regulation of criminal liability for trafficking (Art. 149 of the Criminal Code of Ukraine). The analysis of national legislation in combating human trafficking and the requirements of international treaties proposed to improve the concept of «trafficking» in the disposition ch. 1 of article 149 of the Criminal Code of Ukraine. In order to ensure effective criminal law cases counter-trafficking commission subject to crime, which has transnational concluded on the need to supplement Art. 149 of the Criminal Code of Ukraine especially qualified by trafficking, namely participation in the transnational organization that human trafficking.

Key words: freedom; trafficking, criminal legal qualifications; victim of a crime, victim, operation.